

Historici die zicht willen krijgen op de Nederlandse taalgeschiedenis treffen verspreid door het boek lezenswaardige informatie aan op het gebied van de externe taalgeschiedenis. Ook zijn de belangrijkste taalkenmerken van een bepaalde periode te vinden. Het wordt de lezers echter bepaald niet gemakkelijk gemaakt doordat de hoofdstukken niet op elkaar zijn afgestemd (soms zijn zelfs binnen één hoofdstuk redundantie en gebrek aan eenheid te constateren). Bovendien ontbreekt een register — en dat is toch onvergeeflijk bij zo'n boek. De redactie presenteert deze taalgeschiedenis weliswaar als een verzameling hoofdstukken, maar vakgenoten en belangstellende historici zouden graag zien dat hun eerste indruk dat het hier om een echt naslagwerk gaat, was bevestigd.

Marijke J. van der Wal

P. Schneiders, *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van librije tot virtuele bibliotheek* (Den Haag: NBLC uitgeverij, 1997, 392 blz., f139,50, ISBN 90 5483 138 3).

Bijna anderhalve eeuw geleden schreef de historicus W. Moll, volgens het voorwoord van Paul Schneiders, dat er behoefte was aan een overzichtswerk over de Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Hoewel er sindsdien veel geschreven is over het verleden van afzonderlijke bibliotheken, verscheen er geen overzichtswerk. Die leegte heeft de auteur met *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van librije tot virtuele bibliotheek* geprobeerd te vullen. In dit boek worden in grote lijnen de ontwikkelingen van tien eeuwen bibliotheken in Nederland beschreven. Onder Nederland wordt het huidige koninkrijk verstaan en de auteur heeft zich beperkt tot voor het publiek toegankelijke instellingen. Schneider heeft zich met name gericht op de wetenschappelijke bibliotheken, maar ook de openbare bibliotheken krijgen in dit boek ruim aandacht. Het boek is ronduit schitterend vormgegeven, in een groene letter, met prachtige reproducties en voorzien van een leeslint en een goudsnede. Maar er is meer dan de vorm dat telt.

In Nederland begint de bibliotheekgeschiedenis relatief laat met de kerstening van de Lage Landen in de tiende eeuw. De eerste bibliotheken waren te vinden in kloosters en kerken en monniken waren betrokken bij het kopiëren van handschriften. De broeders van de Moderne Devotie voegden hier nog een speciaal, commercieel, aspect aan toe, door tegen betaling op bestelling handschriften te kopiëren. Schneider beschrijft vervolgens uitgebreid en gedetailleerd hoe het verder ging met de ontwikkeling van de bibliotheken in Nederland: de komst van universiteiten in Europa, de introductie van papier (in plaats van duur perkament), de stedengroei, de toename van het aantal kloosters en kerken en de betekenis van georganiseerd bestuur voor het geschreven woord. Hij wijst op de tijdens de Renaissance op gang gekomen gewoonte dat rijken hun boeken vermaakten aan instellingen met het oog op studenten, die doorgaans de dure boeken niet konden betalen; op het ketenen van boeken; op de chaotische zestiende eeuw, waarin bibliotheken te lijden hadden onder godsdiensttwisten; op de opkomst van gemeentelijke bibliotheken en onderwijsinstellingen die zich met bibliotheken gingen bezighouden; op de beperkte openingsuren en het weinige geld dat gemeentebesturen uittrokken voor bibliotheken; op de eerste catalogi, waarin de boeken naar grootte waren geordend, en het bijbaantje van bibliothecaris; op bibliotheken die meer leken op musea, doordat recente publicaties doorgaans niet voorhanden waren. Hij behandelt de revolutie die de Verlichting teweeg bracht in het leesgedrag van velen; het Latijn, dat in de wetenschap werd verdrongen door de landstaal; het ontstaan van commerciële leenbibliotheken, genootschapsbibliotheken en volksbibliotheken. Aan de orde komen de Franse tijd, de Bataafse Republiek, de oprichting van de Nationale

Bibliotheek (de latere Koninklijke Bibliotheek in Den Haag), de invloed van de economische stagnatie rond 1850 en de economische groei die er op volgde, de invloed van de verzuiling en de afname daarvan, en de bibliotheken tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij eindigt met de geboorte van de virtuele bibliotheek (de *Nederlandse bibliotheek en documentatiegids '96/'97* is zelfs op cd-rom bijgevoegd, maar deze cd-rom ontbrak helaas in het recensie-exemplaar). Kortom: in dit boek passeert veel de revue. Een Engelse samenvatting en een trefwoordenregister complementeren het werk.

Hoewel het boek op deze manier inderdaad voldoet aan de wens van de auteur een overzichtswerk te schrijven, voelt de lezer zich verloren in een overweldigend aanbod van gegevens, die niet altijd even gestructureerd worden aangereikt. Bovendien wekt het continu verspringen van werkwoordsvormen van de tegenwoordige naar de verleden tijd en vice versa, zelfs binnen één en dezelfde alinea, de verwarring bij de lezer in de hand.

De auteur heeft er voor gekozen om de tekst niet te voorzien van noten, maar beschrijft in een apart hoofdstuk de literatuur die hij heeft gebruikt. Deze beschrijving roept echter vragen op. Volgens Schneider kunnen diverse reisbeschrijvingen interessante gegevens bevatten. Maar van deze beschrijvingen heeft hij maar spaarzaam gebruik gemaakt en vele heeft hij zelfs niet in handen gehad. Datzelfde geldt voor stedenbeschrijvingen en stadsgidsen. Volgens de auteur zouden vraaggesprekken, met name voor de laatste halve eeuw, bijzondere informatie kunnen opleveren, maar deze vraaggesprekken heeft hij niet gehouden. De lezer blijft aldus achter met de vraag waarom de auteur de gesuggereerde bronnen niet gebruikt heeft.

Schneider hoopt met dit boek specialistisch bibliotheekhistorisch onderzoek te stimuleren, want volgens hem maken tekst en literatuuropgave duidelijk dat er nog veel terrein braak ligt, 'onderontwikkeld als de bibliotheekgeschiedenis in ons land is' (375). Hij heeft daartoe met *Nederlandse bibliotheekgeschiedenis. Van librije tot virtuele bibliotheek* zeker een aanzet gegeven.

Harriët E. Koelewijn

P. G. Aalbers, *Justitiae sacrum. Zeven eeuwen rechtspraak in Arnhem* (Utrecht: Matrijs, 1998, 244 blz., f49,95, ISBN 90 5345 119 6).

In de hof der historie is een bloeiende tak van geschiedproductie gevestigd: de werkplaats waar gedenkboeken, in opdracht van de tijd, worden geschreven. Lustra, jubilea en eeuwfeesten geven gereede aanleiding tot het maken van gelegenheidswerken. Een aparte twijg heeft inmiddels zijn bestaan te danken aan instellingen die een nieuw gebouw betrekken. Men ruimt bij zo'n gelegenheid vaak de oude archieven op, maar af en toe is er een helder brein dat op het idee komt het 'afgesloten' verleden nu maar eens te laten vastleggen. Het sjabloon is doorgaans gegeven: een fraai ogend boek, met veel illustraties en overzichten van de leidende personen uit de bedrijfshistorie.

Toch geeft dat nog genoeg verschillen te zien. In de reeks gelegenheidsgeschriften, geïnspireerd door de ingebruikneming van nieuwe gerechtsgebouwen—zoals Assen (1995), Zutphen (1989), Winschoten (1988)—springt Arnhem er qua formaat en *scope* uit. In september 1944 werd het justitiegebouw aldaar tijdens de oorlogshandelingen onherstelbaar beschadigd. Het opschrift *Justitiae sacrum* had zijn wijding verloren. In 1963 werd een nieuw 'Paleis van Justitie' in gebruik genomen dat al spoedig te klein bleek. In 1998 volgde de plechtige inwijding van het aangepaste 'paleis'.

Anders dan de titel op het eerste gezicht doet vermoeden, gaat het in het hier besproken